

povzetek

Arhitekturni model - študijska maketa v arhitekturnem snovanju predstavlja neobhoden del v procesu snovanja arhitekturnega prostora, lahko pa predstavlja tudi samostojno likovno delo. V opredelitvi arhitekture je namembnost objekta njen neodtujljivi del, pa vendar sta v začetnem procesu snovanja arhitekturnega prostora, odvisno seveda od avtorja, njegovega načina razmišljanja, filozofije in kreativnega potenciala, likovnost in likovno - prostorska zasnova dostikrat primarnega pomena. Likovno - kompozicijska izhodišča in prostorsko - oblikovalska zamisel že v tej fazi dovolj jasno govorita o arhitekturi. Razmislek o namembnosti in načinu izrabe arhitekturnega objekta je običajno skrit v razumevanju zastavljenega arhitekturnega problema, kljub temu da ta v začetni fazi projekta ni nujno izrecno opredeljen.

Reševanje likovno-prostorskih problemov lahko pomeni tudi zasnovno arhitekturnega prostora. Likovnost je v kontekstu prezentacije lahko le sredstvo za predstavitev zamisli o arhitekturnem prostoru, v kontekstu likovne izpovedi pa tudi končni cilj. Snovalec arhitekture z bolj ali manj enostavnimi izraznimi mediji kot sta model in skica, predstavi bistvo arhitekturnega prostora.

ključne besede:

arhitekturni prostor, likovnost, zasnova, maketa, likovni objekt

ZASNOVA, MODEL IN USTVARJALNI PROCES

V arhitekturnem snovanju predstavlja arhitekturni model - študijska maketa neobhoden del v procesu snovanja arhitekturnega prostora, lahko pa predstavlja tudi samostojno likovno delo. V opredelitvi arhitekture je namembnost objekta njen neodtujljivi del, pa vendar sta v začetnem procesu snovanja arhitekturnega prostora, odvisno seveda od avtorja, njegovega načina razmišljanja, filozofije in kreativnega potenciala, likovnost in likovno - prostorska zasnova dostikrat primarnega pomena. Likovno - kompozicijska izhodišča in prostorsko - oblikovalska zamisel že v tej fazi dovolj jasno govorita o arhitekturnem prostoru. V določenih primerih arhitekturo tudi že tipološko opredeljujeta. Gre za odločitev kateri od dejavnikov : ideja (koncept) in oblika, konstrukcija, namen, oziroma uporabnost, bo v projektu prevzel vodilno vlogo in začrtal vse nadaljnje posege znotraj ustvarjalnega procesa.

V snovanju arhitekturnega prostora se spopadata vsaj dve osnovni izhodišči glede na oblikovalsko naravnost avtorja: oblika sledi namenu, ali pa oblikovalska zamisel narekuje ves nadaljnji postopek oblikovanja arhitekturnega prostora. Običajno se kot optimalen izkaže takšen ustvarjalni proces, ki izmenično, bolj ali manj enakovredno, upošteva obe (navidez) nasprotni si stališči, s tem da upošteva čim več vidikov (oblikovalski, inženirsko - tehnični, tehnološki, uporabni vidik, upošteva širši prostor, čas nastanka, ...).

ZASNOVA IN KONČNA REŠITEV

V primeru, da gre za objekt spomina in se ta v svojem oblikovanju približuje skulpturi, sta dejansko v ospredju filozofija avtorja in

summary

In architectural conceptualisation the study model represents an essential part of conceptualising architectural space, but it can also represent an independent artefact. In architectural definition, an object's function is its unalienable component, but nevertheless, in the initial stages of the process of conceptualising architectural space, also depending on the authors way of thinking, philosophy, creative potential, artistic inclination, the artistic, artefact concept often has primary significance. In this phase the artistic composition starting points and spatial design idea, already clearly describe the architecture. Considerations about function and utility of architectural objects are usually hidden in the understanding of the posed architectural problem, although the latter is not necessarily clearly defined at the outset of the project. Solving artistic-spatial problems can also imply the concept of architectural space. Fine arts in the context of presentation can only be a means for presenting ideas about architectural space, while in the context of artistic expression it can also be the final goal. The designer of architecture can present the essence of architectural space by using more or less simple media such as models or sketches.

key words:

architectural space, pertaining to the fine arts, concept, model, artefact

iz nje izhajajoča zamisel. Precej podobno je z uvodnim razmišljanjem o scenskem prostoru, pri čemer vključevanje v gledališko igro s seboj potegne nujnost prepričljivosti rešitve, njeno izpovedno moč in korelacijo z gledališkim tekstom. (Hkrati je pri oblikovanju gledališke scene nujno potrebno upoštevati vidike uporabnosti, montaže, demontaže, transporta, cene, pravzaprav vse vidike, ki se tičejo in podobno veljajo tudi za stroške vzdrževanja stavbe v času njene življenjske dobe, le (običajno) v manjšem obsegu).

Razmislek o namembnosti in načinu izrabe arhitekturnega objekta je običajno skrit v razumevanju zastavljenega problema, kljub temu da ta v začetni fazi projekta ni nujno izrecno nakazan. V primeru, da pri uvodnem modelu konstrukcija še ni povsem določena, se nujnost razmisleka o njej pokaže takoj, ko pomislimo na objekt v naravnem merilu. "Model" kot likovni objekt pa lahko že predstavlja končno izoblikovano, samostojno, zaključeno rešitev.

Predstavitev zamisli

Tudi v dobi raznovrstnih računalniških programov za grafiko, predstavitev s pomočjo risbe, skice, akvarela, fotomontaže, modela, še vedno predstavlja verodostojen način prezentiranja prostora. Še več, razmišljanja nekaterih arhitektov - oblikovalcev o arhitekturnem prostoru je moč predstaviti na razstavi kot samostojna likovna dela. (Še toliko bolj to velja za rešitve priznanih scenografov, ki so bodisi akademski slikarji, pa tudi arhitekti po izobrazbi in še toliko bolj usmerjeni v likovnost rešitev, pri čemer v večjih primerih nastopajo tudi v vlogi kostumografov)

ARHITEKTURA IN PROSTOR

Po Pirjevcu, ki ga navaja Vodopivec (1993: 16) nedotaknjena in nenaseljena krajina ni prostor, še manj pa naj bi pomenila prostost. Po Pirjevčevem mnenju se človek v njej lahko kvečjemu izgubi. Šele z arhitekturnim delom, ki se pojavi sredi te nepreglednosti, se pojavita tudi prostor in prostost. Ko Hribar (1990: 391) govori o nasilju arhitekture nad prostorom, ki si izmišlja "idealni prostor" zase, pravi, da je pokrajina najprvobitnejši prostor (topos) človeka. Brez nje za človeka ni več prostora. Je prostor človekove prostosti (svobode), če je prostor človekovega sveta (duha, op. av.). Zavzema se za to, da bi pokrajino, kot dom človekove prostosti, obravnavali kot svetišče, kot vir iz katerega vznikata svet, svet kot človekovo prebivališče. (ibidem: 392)

Moralno poslanstvo arhitekture ni ustvarjanje form, temveč ustvarjanje bivanjskega prostora (vključno z njegovimi duhovnimi razsežnostmi op. av.). Ko Vodopivec citira Pirjevca (1993:15), piše, da je arhitekturni prostor tisti prostor, ki ne omejuje že tako skopo odmerjenega človekovega prostora, temveč mu ta (bivanjski) prostor odpira. Arhitekt naj bi s svojim delom "prostoru šele odprl prostor".

Arhitekturni in likovni prostor

Likovni prostor je omejen, določen z elementi, ki so v osnovi (tudi) geometrijski pojmi (razlika je le v poimenovanju): linija, ploskev, volumen, smer, razdalja, mera, a v naravi (pri)dobijo likovne kvalitete, ki so posledica lastnosti materialov (tekstura, barva,...) in kreativnih produkcijskih postopkov (sestavljanje, dimenzioniranje, oblikovanje, obdelava, dekoracija,...). Arhitekturni prostor je (likovna) kompozicija, z vsemi likovno - prostorskimi zakonitostmi, ki jih sicer pozna likovna kompozicija (središče, smer, notranja razmerja,...).

Arhitekturni prostor nastane šele z omejitvijo dela širšega prostora. Predstavlja zamejeni del nezamejene krajine. Vedno morata obstajati oba, da bi lahko začutili razliko med njima. Arhitekt ustvari zamejeno območje, ki do tedaj znotraj nezamejene krajine ni obstajalo. Obstajata soodvisnost prostora in arhitekture. Tako kot arhitekturni prostor lahko zaživi šele znotraj širšega prostora, tako tudi prostor zaživi šele z arhitekturo. (Vodopivec, 1993: 16)

SFERA LIKOVNEGA

Skupna točka likovnih umetnikov so poleg kulturne konvencije tudi specifične, dogovorjene norme, pojmi, pravila, estetski kanoni, ki se tičejo dogovorov v sferi likovnega. (Butina, 1997: 15) "Likovna slovnica" je za vse likovne zvrsti podobna, če že ni enaka. Vsem umetnostim je skupen ustvarjalni proces, načini preoblikovanja obstoječega pa so skupni tudi znanosti.

Znotraj arhitektovega ustvarjalnega dela se nahaja predstavitev ideje s pomočjo risbe, skice, modela, kolaža, fotomontaže,..., ki predstavljajo stopnjo umaterializirane oblike ustvarjalčeve ideje (o prostoru). Vsi likovniki naj bi se pri svojem delu srečevali z istimi osnovami, a se izražali z osebnimi zamislimi oblik. Sugestivnost izraza, pomen in sporočilnost so blizu vsem umetnostim, s tem pa tudi zvrstem likovne umetnosti. Iz te

prepoznavnosti izhajajo ("dogovorjeni" oziroma prevzeti) arhitekturni tipi, še bolj pa arhitekturni prostor s poudarjeno duhovno konotacijo.

Arhitekt kot likovni ustvarjalec

Kot je zapisala Marja Lorenčak (2003) arhitekt lahko sledi likovnemu pristopu z upoštevanjem stalnega ritma simbolov in vsebine. Osnutke arhitekturnega prostora v obliki risbe in študijske makete, lahko, odvisno seveda od kakovosti, štejemo za samostojna, po svoji zgradbi pa za popolna likovna dela. S tem, ko prikazujejo razvoj oblike v prostoru, takšna dela poudarjajo vse kar je pomembno v trenutku snovanja arhitekturnega prostora. V tem smislu arhitekt kot likovni ustvarjalec preko risbe in od tod preko študijske makete pokaže bistvo razumevanja prostora. V trenutku zasnove arhitekturnega prostora mu lahko uspe ujeti razlike, ki izhajajo iz različnih analiz prostora, pri čemer se lahko posluži tako konstruktivnih in geometrijskih izhodišč, hkrati pa mu za izhodišče lahko služi njegovo notranje poetsko jedro.

SPECIFIČNOST ARHITEKTURE

Zaradi prostorov in objektov, ki jih arhitektura koncipira in materializira, je bistveno drugačna od drugih likovnih zvrsti. Naloga arhitekture je ustvarjanje prostora po meri človeka, ustvarjanje prostora za bivanje. Od vseh zvrsti likovne umetnosti je arhitektura najbolj abstraktna. Praktično že na svojem začetku se je otrsela enostavnega posnemanja narave.

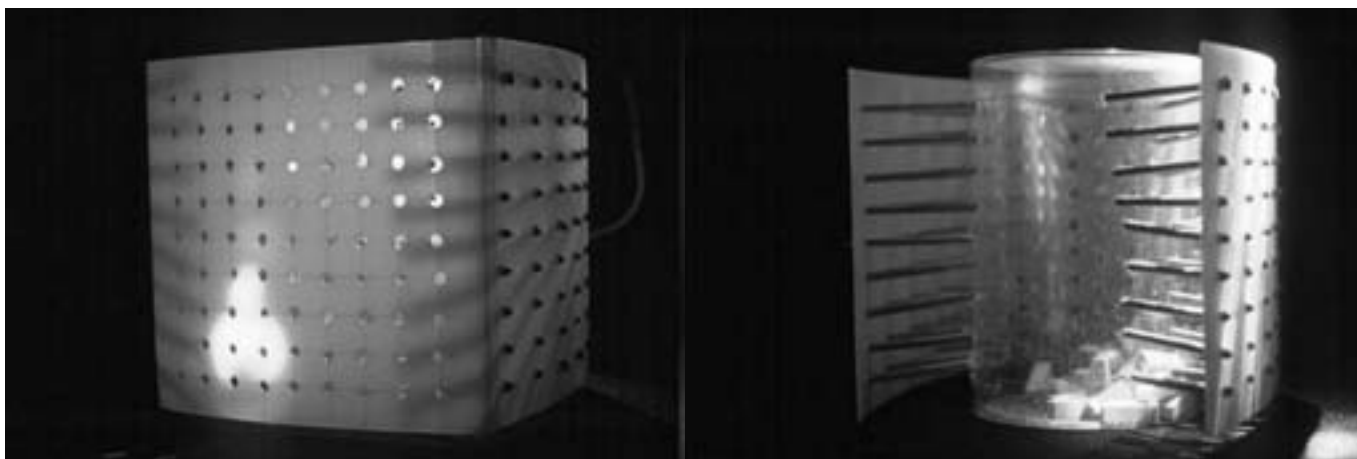
Tako kot vsaka umetnost ima tudi arhitektura dvojen značaj: opredeljujeta jo čas in prostor v katerih nastaja, na drugi strani pa predstavlja odsev tehničnih, teoretskih in umetniških pravil in principov (posameznika). (Vodopivec, 1993: 2) Kot isti avtor zapiše v nadaljevanju: "Avtonomnost v smislu samostojnosti arhitekture v razmerju do drugih umetnosti pojasnjuje izvorni pomen termina arhitektura, ki kaže na avtoriteto gradbene konstrukcije. Ta je čista kreacija duha, saj nima vzora ali modela izven lastne preteklosti izkušnje."

Arhitektura se opira na tektonsko logiko konstrukcije, pri čemer torej uporablja le lastno preteklo izkušnjo, lastno umetniško izročilo. (Vodopivec, 1993: 7) Tektoniko najdemo tudi v živem svetu. Tiče se tako skeleta človeka in živali, kakor tudi rasti dreves. Arhitektura se od drugih umetnosti nedvomno loči tudi po tem, da je vsako posamezno delo le del širše celote. Od prve zgradbe dalje je le dopolnjevanje že obstoječega. Prostorski kontekst pomeni omejitev avtonomnosti posameznega arhitekturnega dela. (Vodopivec, 1993: 7) Od ostalih umetnostnih zvrsti, pa tudi od nekaterih drugih strok, ki se ukvarjajo z vprašanji gradnje, arhitekturo loči celovitejše gledanje na zastavljeni problem.

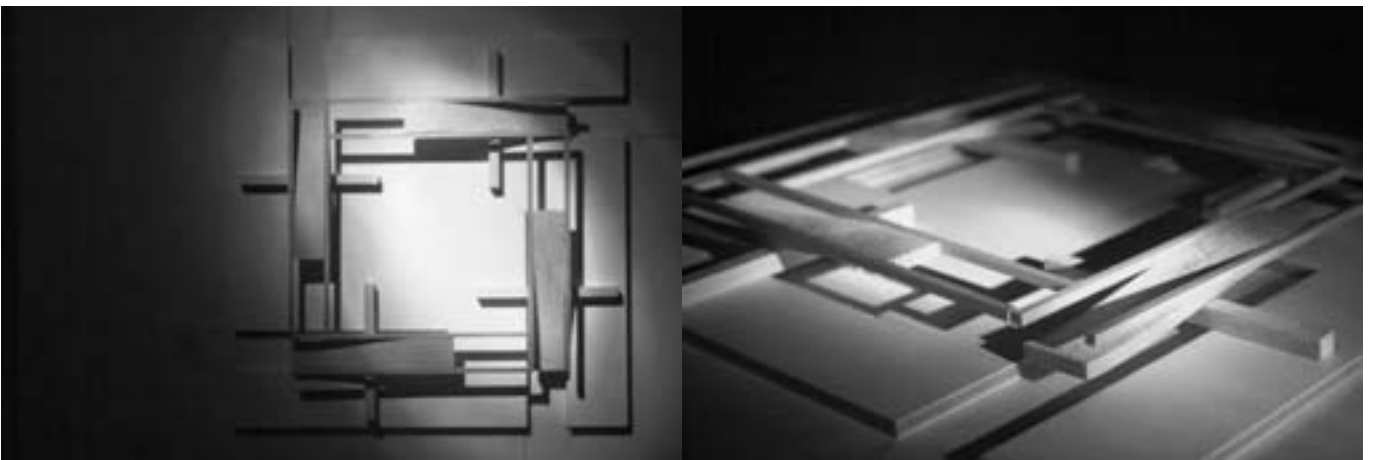
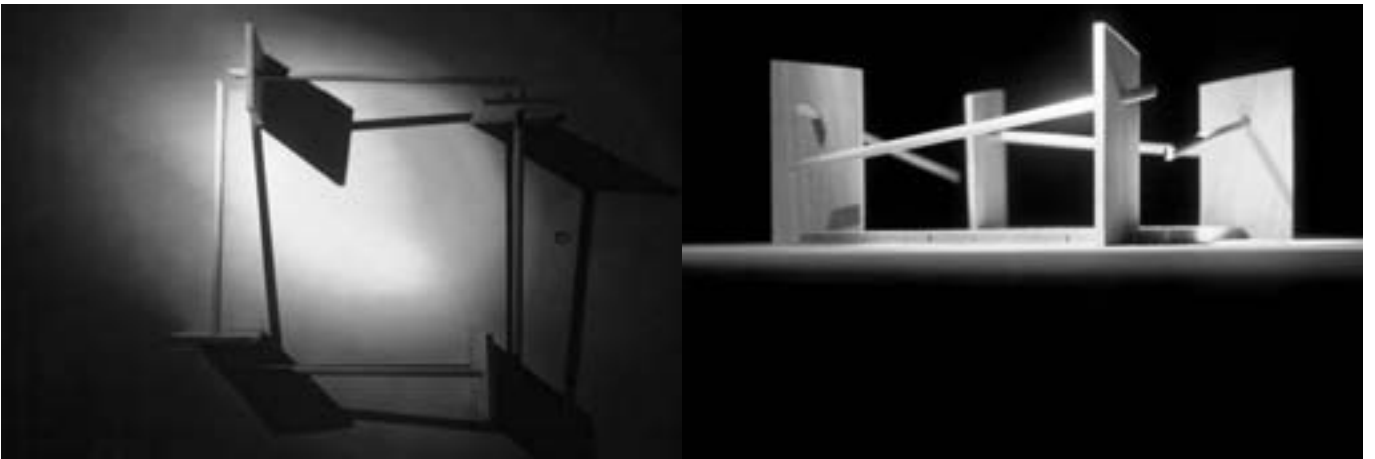
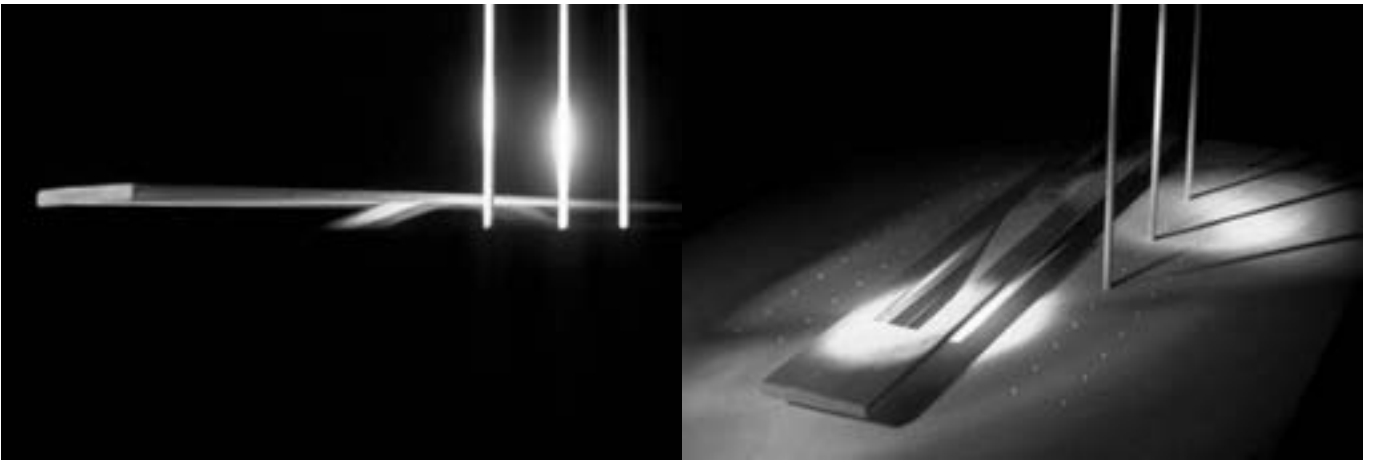
Risba kot zapis zamisli in način komunikacije

Ko govorimo o razumevanju arhitekturnega prostora, lahko risbo in študijsko maketo razumemo kot nujno težišče tovrstnega raziskovanja. Ta dva pripomočka predstavljata temelj za razvoj oblike. (Lorenčak, 2003) Risba ali slika kot umetniški izraz lahko predstavlja samostojno likovno delo, kadar pa risba služi le kot arhitektovo orodje za artikulacijo ideje o arhitekturnem prostoru,

Peter Marolt: likovno-prostorski objekti; arhitektura in prostor

Peter Marolt: likovno-prostorski objekti; arhitektura in prostor

pa pomeni dobro izhodišče za njeno realizacijo. Arhitektova risba je namreč zapis, s katerim orisuje, osvetljuje svoje videnje arhitekturnega prostora.

Prvotne pisave so komunicirale s pomočjo risb podob predmetov. Slikovno komuniciranje za arhitekturne projekte velja še danes, saj s pomočjo dogovorjenih znakov - simbolov načrtovalec komunicira z naročnikom, predvsem pa z izvajalci in posameznimi strokami, ki sodelujejo pri izvedbi projekta.

(NE)ENOTNO POIMENOVANJE

Zožen izraz "plastične umetnosti", ("les Arts Plastique", "le Arti Plastiche" oziroma "the Plastic Arts") ustreza vsem zvrstem likovne umetnosti: arhitekturi, oblikovanju, kiparstvu, slikarstvu, ... Poleg tega, da pojem plastičnega označuje vse kar je mogoče oblikovati, pomeni tudi reliefnost, oblikovanost v prostoru. Etimološki izvor besede "bilden" ("die Bildende Kunst" kot upodabljaljoča/likovna umetnost) nakazuje namen ustvarjanja, dajanja oblike - oblikovanja. (Butina, 1997: 10) Za arhitekto je gotovo še zanimivejši pojem uporabne umetnosti ("die Angewandte Kunst").

Slovenski pojem upodabljanja, ki prav gotovo izhaja iz nemškega izraza "die Bildende Kunst", je zamenjal prvotni slovenski izraz pisanja (belokranjske pisanice pomenijo poslikane velikonočne pirhe) (ibidem: 10). Omenjeni izraz bi bil po mnenju Butine (ibidem: 11) zelo primeren za tisto smer abstraktnega (nepredmetnega) slikarstva, kjer je glavno izrazilo sled roke, torej "rokopis" slikarja.

Nemško geslo "das Bild" označuje predstavitev, upodobitev stvari na ploskvi. Umetnikov "rokopis" kot zapis življenja določene dobe, njegovega načina razmišljanja, stopnje kulture kot vseobsegajočega življenja, je sprejemljiv tudi za arhitekturno "risbo" (stroko), njeno opredelitev.

KOMPLEKSNOSTARHITEKTURE

Vrednost arhitekturnega dela torej ni le v likovnosti oziroma lepoti sami na sebi, temveč poleg uporabne vrednosti obstaja še veliko zahtev za njeno uresničitev. Med prvimi je to prav gotovo tektonika. (Vodopivec, 1993: 19) V primeru, da se zgledujemo po konstruktivizmu, ne moremo mimo načela, da ima smisel samo takšna rešitev, ki v sebi skriva funkcionalnost, racionalni namen. Kar je premišljeno narejeno, je tudi logično, hkrati pa ustvarja harmonično celoto. Vsak objekt mora dajati vtis nujnosti usklajenosti elementov. Arhitektura ali stroj morata vsebovati organsko enotnost vseh elementov posameznih ločenih konstrukcij. (po Černjihu, 1989)

Arhitektura kot kolaž

(Arhitekturna) kompozicija je torej zloženka, sestavljanje (kolaž) posameznih elementov, katerim smo določili medsebojne odnose. V tehničnem smislu pravilno zasnovan objekt, ki vsebuje statično logično konstrukcijo, vedno nudi izhodišče dobremu oblikovanju. Variacije osnovne kompozicije, oziroma novi odnosi med elementi, ustvarijo estetsko zanimiv likovni objekt (artefakt). Struktura v najboljšem pomenu besede pri tem pomeni tudi optimalno razmerje med posameznimi elementi.

Likovnost kot vmesni rezultat

Likovnost v kontekstu prezentacije je le sredstvo za predstavitev arhitekture, ni pa nujno njen končni cilj, čeprav je pri projektih, ki zavestno ostanejo le "na papirju", to mogoče. Običajno je likovnost eno izmed izhodišč in nekakšen vmesni rezultat. Likovna sredstva, likovno razmišljanje je sredstvo za doseg cilja, ni pa edini problem, ki ga mora snovalec arhitekture rešiti.

AVTONOMNOST ARHITEKTURE

Pri človekovi osebnosti je nujno uravnoteženje razuma (ratia) in čustev. Arhitektura naj bi v tej primerjavi pomenila uravnoteženje znanosti (tehnik, tehnologije), umetnosti (estetike, lepega) in filozofije. Razlika med gradbeništvom in arhitekturo je ravno v poudarjanju zgolj tehnike gradnje pri gradbeništvu in umetnostjo gradnje, s katero običajno definiramo pojem arhitekture. Za arhitekturo kot stroko, ki posega tudi na področje umetnosti, tako kot za vse umetniške zvrsti velja, da s svojimi deli postavlja (estetske) norme, ki torej po Vodopivčevih besedah (1993: 9) niso in ne smejo biti (samo) vnaprej postavljene. Arhitekturna teorija je za arhitekturo (iz razloga, ker tudi sama ni eksaktna znanost) lahko le temelj, ki pa ne razrešuje avtorjevih strokovno-umetniških vprašanj. Ta se po Vodopivčevem mnenju (1993: 10) razrešujejo skozi avtorjevo osebno odločitev in izpoved. Avtorsko delo, ustvarjalčev doprinos, torej presega obče vedenje. V ustvarjalnem delu arhitekta pa se teorija in praksa vsekakor prepletata in dopolnjujeta. (Teorijo arhitekture lahko razumemo celo kot obliko arhitekturne prakse). Znanost je torej v arhitekturi sestavni del prakse, kar pa še ne pomeni, da je arhitektura (le) znanost. Kot logični razmislek in znanstveno spoznanje obstaja znanost o arhitekturi, podobno kot obstaja tudi znanost o umetnosti, ki pa je ločena od umetnosti same. Obstajata torej avtonomno teoretsko izročilo arhitekturne teorije, kakor tudi avtonomnost arhitekture kot zvrsti likovne umetnosti.

(LIKOVNA) RESNIČNOST PROSTORA

Likovni jezik je s pomočjo sistema likovnih znakov sposoben opisati strukturo stvarnega prostora. (Butina, 1997: 57) To se nanaša tako na resnični prostor, kakor tudi na likovno resničnost prostora, na razumevanje prostora v določenem času in družbi. Izraz forma je po Butini (1997: 11) zunanji izraz nekega pojava, pogojen z njegovo vsebino (kar je še posebej pomembno za arhitekturo).

PROSTORSKA TRANSFORMACIJA KOT DOKAZ AVTONOMNOSTI ARHITEKTURE

S prostorsko transformacijo in pridajanjem novih pomenov se lahko umaterializacija razmišljanja prelevi v zoženje prostora na likovni znak, ali v znak kot način komunikacije - simbol. Postavitev elementov v pravi prostorski odnos, pomeni kompozicijo, ki lahko predstavlja zasnovano arhitekturnega prostora. Šele nova kreacija ga ustvarja in določa.

Svobodna prerazporeditev kot avtorjeva kreacija in struktura elementov, ki se pojavijo v novih odnosih, kažeta na avtonomnost oblikovanja (arhitekturnega) prostora, ki v svojih kreacijah deluje neodvisno od ostalih likovnih zvrsti, čeprav izhaja iz

podobnih kompozicijskih izhodišč. Šele s prerazporeditvijo se odpirajo nove razsežnosti prostora. To naj bi bil tudi dokaz, da je arhitektura abstraktna likovna umetnost, saj ne posnema (narave), temveč proizvaja novo.

Konkretno nasproti abstraktnemu

Z raztelesenjem kompozicije na osnovne elemente in z njihovo ponovno sestavitvijo v drugačni likovno-oblikovalski maniri, se da dokazati, da je mogoče brez vnaprejšnje natančno določene namembnosti prostora, preko likovno-kompozicijskih izhodišč, priti tudi do dovolj konkretnega arhitekturnega prostora.

SKLEP

Širša likovnost je lahko izhodiščna točka vsakršnega oblikovanja prostora. Arhitekturno oblikovanje pomeni tudi reševanje likovno-prostorskih problemov. Arhitekturo je mogoče analizirati s podobnimi sredstvi kot dvodimenzionalni prostor (slika). Likovni jezik je sposoben opisati ustroj resničnega (arhitekturnega) prostora. Arhitekturni prostor je mogoče začeti snovati z likovnimi sredstvi brez vnaprejšnje izrecno določene namembnosti prostora, ki pride na vrsto šele v drugi fazi snovanja. (Dejansko arhitektura, kot prostor namenjen bivanju, zaživi z rešitvijo uporabnosti, pravilno strukturiranostjo prostorov, to je s pravilnimi funkcionalnimi povezavami, razmerji med prostori.) Dobra arhitektura predstavlja ravnotežje med namembnostjo in avtorjevo poetiko. Arhitekturni model predstavlja neobhoden del v procesu snovanja arhitekturnega prostora, a lahko pomeni tudi samostojno, zaključeno likovno delo, še posebej, kadar gre za jasno izraženo duhovno konotacijo, močan umetniški naboj in izpovedno moč.

VIRI:

Butina, M. (1997) O slikarstvu. Debora, Ljubljana.

Černjihov, J. (1989) Konstrukcije arhitektonskih i mašinskih formi. Gradjevinška knjiga, Beograd. (Prvič izdalo Leningrajsko društvo arhitektov, 1931)

Hribar, T. (1990) Sveta igra sveta: (umetnost v postmoderni dobi). Mladinska knjiga, Ljubljana.

Lorenčak, M. (2003) Spomini v prostoru - konkretno v abstraktnem. (Risba in študijska maketa med konkretno in abstraktno umetnostjo.) Tekst za zloženko Petra Marolta ob razstavi na Akademiji likovnih umjetnosti, Sarajevo, 23.-30. januarja 2003.

Vodopivec, A. (1993) Temelji in meje arhitekturne avtonomije. (doktorska disertacija) Univerza v Ljubljani, FAGG, Šola za arhitekturo, Ljubljana.